

Balogh Géza

BÁBSZÍNHÁZI FOLYÓIRATOK OROSZORSZÁGBÓL

A rendszerváltás óta két bábos folyóirat jelenik meg Oroszországban, mindkettő Moszkvában. Az egyik 1989-től, a másik 2000-től. A korábbi a talányos és frappáns *Kukart*¹ nevet viseli, a később meginduló kiadvány címe: *A csodák színháza* (Teatr csugyesz²), az alcíme pedig még romantikusabban hangzik: „folyóirat emberekről és bábokról”³. A *Kukart* rapzodikus időközökben jelenik meg, de valamennyi száma meghatározott témakörhöz válogatja az anyagait: *Báb és karnavál, A könyv és a báb, Családi bábszínház, Óriásbáb, Betlehemes, Az avantgárd, Mejerhold és a bábjáték*, satöbbi. *A csodák színháza* az Obrazcov Színház és a UNIMA Oroszországi Központjának közös kiadványa, főszerkesztője a színház főrendezője, Borisz Konsztantyinov⁴, szerkesztője Nyina Monova dramaturg. A hozzánk eljutott három egymás utáni szám alapján természetesen nem volna illendő az eddig megjelent huszonöt – egyenként 50 oldalas – kiadványról valamiféle sommás ítéletet mondani. Amikor először belelapoztam, némi aggodalmat éreztem. Hát az Obrazcov Színház még mindig kivételes előnyöket élvez? A nevéhez illően büszkén viseli „központi” státuszát, mint a világ legnagyobb és legtekintélyesebb bábszínháza. Külön folyóiratot ad ki saját múltja és jelene dicsőítésére? Aztán amikor jobban belemerültem az olvasásba, az intézménnyel kapcsolatosan hol feltörő, hol elcsendesedő ambivalens érzéseim egyre jobban háttérbe szorultak. Úgy vagyok ezzel a kivételes jelentőségű színházzal, hogy időnként még azt is megértem, hogy a pártállam hajnalán, amikor a kultúra irányítói

létrehozták az egyetlen magyarországi bábszínházat, fogalmuk sem volt arról, hogy a Szovjetunióban Obrazcov színházán kívül még nyolcvan-valahány hivatásos bábszínház létezik. Utánanézhettek volna, megkérdezhettek volna néhány akkoriban hazatért emigránst, de nem biztos, hogy azok között akadt volna valaki, aki járatos volt a témában. És persze maga Obrazcov sem sietett felvilágosítani magyar kollégáit a szovjet bábművészet általános helyzetéről. Beírta azzal, hogy az ő színháza joggal világhírű. Egyben azonban nagyot tévedett. Kijelentette, hogy az ő halála után a színháza is meg fog halni. Nem így történt. A nevét viselő intézmény Obrazcov halála után huszonöt évvel él és virul. Nem használja ki kivételezett helyzetét, természetesnek tekinti, hogy a múltja kötelezi a hagyományok ápolására és az új utak keresésére. A sztálini idők hatalmas báb-birodalma még mindig képes municiót biztosítani azoknak, akik a bábszínháznak ezt a fajtáját akarják követni. Ez a mély meggyőződés teszi izgalmassá és rokonszenvessé *A csodák színháza* című folyóiratot is.

A 2016/1 (23)-as szám Konsztantyinov bevezetője szerint „az alapok alapját”, a jelenkori bábművészet iskolateremtő törekvéseit járja körül. A főszerkesztő-főrendező Konfuciuszt idézi, aki szerint „a megismeréshez három út vezet: a megfontolás, az utánzás és a tapasztalat. Ezek közül a legmagasabb a megfontolás, a legkönnyebb az utánzás és a legkeservebb a tapasztalat útja.” A bizonyítékokat jó ezeröttszáz évvel későbbi példákban találják meg: Henryk Jurkowskiban, Neville Tranterben, Éloi

1 Кукарт

2 Театр чудес

3 Журнал о людях и куклах

4 Az orosz színházban mai napig a főrendezőt tekinti a szakmai közvélemény művészeti vezetőnek. Az igazgató inkább az adminisztratív teendőket látja el és menedzseli a rábízott intézményt. Ez a tradíció még a szovjet rendszerben alakult ki. Ennek ellenére halála előtt néhány évvel Obrazcov már egyszemélyi vezetőként – a mi fogalmaink szerint igazgató-főrendezőként – irányította a Központi Bábszínházat.

Recoing-ban⁵, Nyikolaj Naumovban. Olga Glazunova Henryk Jurkowskiról szóló írása, *A béke embere* a tavaly elhunyt nagyszerű lengyel tudósra emlékezik. A nekrológot Jurkowski *A báboktatás filozófiája* című esszéje egészíti ki, amely a bábjátékos színész sajátos kettős arcát elemzi. Ija Konsztantyinova a Hollandiában élő kiváló ausztrál bábművész, Neville Tranter portróját rajzolja meg. Ez az írás vezeti fel Tranter *Alkotó folyamat* című önvallomását. Éloi Récoing *A száműzetés művészete avagy a száműzetés mint alapelv* című szeszélyes jegyzete egy „magányos” művész különös érzelmvilágába vezeti el az olvasót. Az *eltérők egysége* a szentpétervári Állami Színművészeti Intézet három tanárával, Nyikolaj Naumovval, Jana Tuminával és Alekszandr Sztavisszkijjal folytatott kerekasztal-beszélgetés jegyzőkönyve a színész-bábjátékosképzés örök, rendhagyó és 21. századi kérdéseiről. Ehhez kapcsolódik Nyikolaj Naumov *Rendezni tanulunk* című írása a bábrendezőik aktuális egyetemi stúdiumairól. Polina Boriszova, az ESNAM egykori növendéke emlékezik az ott töltött időszakra. Vera Rozanova sokatmondóan jelentéktelen című írása, *Az iskola* Obrazcov hajdani stúdiójáról szól, miközben Jacques Brel⁶ idézi: „Művészet? Nem tudom, mi az. Művészek? Nem ismerek senkit közülük. Gondolom, olyan emberek, akik kolosszális energiával csinálnak valamit.” A 2016/2 (24) szám az Obrazcov Színház több évfordulóját köszönti. A színház alapítója 115 éves. Dadi Pudumjee, az UNIMA jelenlegi elnöke és az indiai Ishara Puppet Theatre Trust igazgatója a szenvedélyes munkamániás művészre emlékezik, aki úgy tudott beletemetkezni a napi teendőibe,

mint egy gyerek a játékába. „Obrazcov meg volt győződve arról, hogy a gyerek a színházban magasabb rendű képzettség birtokába juthat, ezért nagyon fontos, hogy első színházlátogatása egész életére meghatározó emléket hagyjon benne” – írja. Felidézi első személyes találkozásukat Milánóban, Obrazcov számos emlékezetes fellépését és az UNIMA elnökeként kifejtett tevékenységét.⁷

Az *Első az egyenlők között* című összeállítás többek között olyan tekintélyek szavait idézi Obrazcovról, mint Galina Ulanova⁸, Jevgenyij Svarc, Vszevolod Mejerhold, Szolomon Mihoelsz⁹. Jekatyerina Obrazcova¹⁰, az unoka *Huszonöt év múlva* címmel a családi hangulatot próbálja felidézni, amely körülvette példaképét, és akinek azt a nehéz, rögös és gyönyörűséges utat köszönheti, amelyen követte világhírű nagyapját.

Jubilál maga a színház is, amely 1931. szeptember 16-án alakult tizenhárom munkatárssal. Jelenleg majdnem háromszáz ember dolgozik azért, hogy három színháztermében minden nap legyen előadás. A nagyszínpad nézőterén 465, a kamarszínházban 207, a stúdiószínpadon 45 hely várja az érdeklődőket. Az elmúlt 85 év alatt 132 bemutatót tartottak gyerekeknek és felnőtteknek. Némelyik produkciójuk több ezer előadást ért meg otthon és a világ számos országában.

Alekszej Bartosevics memoárja, *Az emberevő csizmája meg a cámő cipellője* Obrazcov pályaképének főbb állomásait rajzolja meg. Felidézi saját gyerekkori emlékeit és a 20. századi színháztörténet nagy párhuzamait. A színháztörténész és Shakespeare-kutató túlságosan korán jutott el bábszínházba.

5 Francia rendező, bábjátékos, pedagógus, a Nemzetközi Bábművészeti Intézet, az Institut international de la marionnette (IIM) és a Charleville-Mézières-ben működő Bábművészeti Főiskola, az École nationale supérieure des arts de la marionnette (ESNAM) igazgatója.

6 Jacques Brel (1929–1978) belga származású legendás francia énekes, dalszerző.

7 Obrazcov 1976 és 1984 között volt a szervezet elnöke.

8 Galina Ulanova (1910–1998) a szovjet balettművészet kiemelkedő alakja.

9 Szolomon Mihoelsz (1890–1948) orosz-jiddis színész, rendező, a moszkvai Állami Zsidó Színház főrendezője. Legnagyobb sikerét a *Lear király* címszerepében aratta. Miután a háború alatt jelentős pénzüsségeket szerzett Amerikában élő orosz zsidóktól a szovjet hadsereg felfegyverzésére, személye terhéssé vált Sztálin számára. Parancsára egy teherautó halálra gázolta.

10 Jekatyerina Obrazcova egy ideig az Obrazcov Színház főrendezője volt, majd lemondott. Azóta beosztott rendezőként tagja a színháznak. Rajta kívül Andrej Gyennyikov volt még állandó rendező, aki néhány éve váratlanul meghalt. Borisz Konsztantyinov 2013 óta főrendező. Vö. Olga Glazunova: *Húsz év Obrazcov nélkül*. Art Limes 2015/1.

Amikor szülei elvitték A *csizmás kandúr* előadására, alig értett meg valamit a történetből. Ezért kitalálta a látottak helyett a cikk címében szereplő emberevő meséjét. A Központi Bábszínház felnőtt-előadásaira is hamar eljutott, alig múlt tíz éves, amikor először látta a *Szempillád zissenését*¹¹ meg a *Különleges koncertet*.¹² Ettől kezdve Moszkva két legjobb színházának, a Művész Színháznak és a Központi Bábszínháznak lett rendszeres látogatója és rajongója. Tudatában mindmáig egyet jelent a két intézmény, ami nem véletlen, hiszen Obrazcov a Művész Színház stúdiójában tanult, és egész munkásságára nagy hatással volt Sztanyiszlavszkij rendszere. Jubilál a Központi Bábszínház leghíresebb felnőtt-előadása, a *Különleges koncert* is, amelynek hetven éve, 1946. június 19-én volt a premijere. Az előadást három éven át *Hétköznapi koncert*¹³ címen játszották, huszonkét évvel később pedig átalakították. Bekerült a Guinness rekordok könyvébe, mint a világ legnagyobb nézőszámot elérő színházi előadása. Több írás és riport foglalkozik a minden szempontból „különleges” produkcióval. Ezekből megtudhatjuk, hogy 1946 óta tizenhatan játszották a Konferanszié parádés szerepét, köztük Zinovij Gerdt, aki a bemutató után egy évvel vette át és harmincöt éven át keltette életre a legendás figurát. A kiváló bábjátékos-színész a jubileumi szám évében lett volna száz éves. Pályája során harminchárom szerepet játszott a Központi Bábszínházban. Ő volt Iszidor Stok¹⁴ *Isteni színjátékában* Ádám, Jan Drda *Játék az ördöggel*¹⁵ című allegorikus mesejátékában Lucius és ő volt A *dzsungel könyve* narrátora.

Írással is foglalkozott, ő írta a Konferanszié szövegeit.¹⁶ A jubileum alkalmából számos kolléga emlékezik különös „chaplini” lényére, költők idézik fel alakját. A róla szóló összeállítás saját írásait is segítségül hívja a művész megidézéséhez.

A szám a jelen idővel zárja a 85 esztendő színház történetét. A *Huszonegyedik századi premijereink* című összeállítás említést tesz többek között A *pikk dámáról* (2000), a másik Puskin-bemutatóról, a *Kis tragédiákról* (2001), a *Gulliver utazásairól* (2008), Gogol Az *orr* című novellájának feldolgozásáról (2013) és a *Figaro házasságáról* (2016). A jubileumi számot az igazgatónő, Irina Korcsenyikova Az *Obrazcov Színház küldetése* című írása zárja, amelyet egy körkérdés válaszai egészítenek ki. A kérdés így hangzik: *Hogyan látjátok ma a mi színházunkat?* A válaszadók a színház vezető művészei és meghatározó személyiségei.

A fogas kérdésre alighanem sok kívülrálló tisztelő is szívesen válaszolna.

A 2017/1 (25)-ös szám főszereplője az UNIMA. Borisz Konsztantyinov ezekkel a szavakkal köszönti a Bábszínház 2017-es Világnapját: „Minden, ami ebben a számban olvasható, a nagy ünnephez kapcsolódik. A jó, a gyermeki, az ősi színházhoz, amelyben te, a Bábjátékos vagy az uralkodó!” Ezt követi Nancy Lohman Staub¹⁷ írása, amely 2017. március 21-ét köszönti. Anasztaszija Mastakova, az UNIMA Oroszországi Központjának titkára a szervezet újonnan megalakult Ifjúsági Munkabizottságát mutatja be, amelynek elnökévé Borisz Konsztantyinovot választották.

11 Pod sorož tvoih resznic (Под шорох твоих ресниц)

12 Nyeobiknovennij koncert (Необикновенный концерт)

13 Obiknovennij koncert (Обикновенный концерт)

14 Iszidor Vlagyimirovics Stok (1908–1979) színészként kezdte a pályáját, majd sematikus politikai színművekkel jelentkezett. Legtöbbször játszott darabja az *Isteni színjáték* című szatíra, amely Jean Effel karikatúrái nyomán a világ teremtését és az első emberpár megszületését és viszontagságait mutatja be. Obrazcov után több kelet-európai bábszínház játszotta. Magyarországon a Honvéd Művészegyüttes, majd a Vidám Színpad mutatta be.

15 Jan Drda (1915–1970): *Hrátky s čertem* (Játék az ördöggel). A cseh író darabját a Központi Bábszínház *Ördögmalom* (Csertovaja melnyica – Черто́вая мельница) címen mutatta be 1953-ban.

16 Eredetileg az volt az elképzelés, hogy Obrazcov fogja élőben játszani a szerepet, de a próbák során úgy döntött, hogy ne zavarja meg élő szereplő a bábjáték tisztaságát.

17 Nancy Lohman Staub (1933) amerikai bábművész, színházigazgató, az Atlantában működő bábmúzeum tudományos munkatársa.

2016. október 6. és 30. között került sor az Obrazcov Bábszínház VIII. Nemzetközi Fesztiváljának megrendezésére, amelyen tizenkét produkció szerepelt; a vendéglátó társulat két produkcióján, a *Don Quijotén* és a *Figaro házasságán* kívül valamennyi résztvevő külföldi volt, és valamennyi előadás először volt látható az orosz fővárosban. Neville Tranter Staffed Puppet Theatre-je¹⁸ a *Mathilde* című groteszket, a granadai Satöbbi Színház *A nemzet lelkét*, a bulgáriai Várnából érkezett Állami Bábszínház *A kis varázslókat*, a poznaíni Teatr Animacija a *Molière-t*, az olaszországi Cesenában működő Veronica Gonsales Lábszínháza az *Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer két láb* című etűdsorozatot, a spanyolországi Ridikul Színház *A ridikült* mutatta be. A szecsuanai Nagy Bábszínház klasszikus kínai táncokat játszott, az indiai Katkata a *Rámájana* modern feldolgozásával, a tübingeni társulat az *Éjszakai koncert* című előadással érkezett. Két magyar szólista is fellépett a programban: Lénárt András és Sarkadi Bence.

A rendezvénysorozathoz elméleti konferencia is csatlakozott *A rendező a mai bábszínházban – tendenciák és problémák* címmel. A meghívott hazai és külföldi vendégek részvételével megrendezett egész napos kerekasztal-beszélgetés teljes jegyzőkönyvét közli a folyóirat.

A ketrec másik oldalán címmel Alekszej Gonszarenko elemzi a nyolcvanéves szaratovi Tjeremok Bábszínház *Lemuel Gulliver két utazása* című előadását. És még egy nyolcvanévest köszönt a szerkesztőség: Robert Anatoljevics Ljapiderszkijt, az Obrazcov Színház művészt, aki több mint ötven szerepe között a legszívesebben ma is a *Különleges koncert* Konferansziéjára emlékezik.

• • •

Amikor 2001-ben részt vettem Moszkvában az Obrazcov születésének századik évfordulója tiszteletére rendezett fesztiválon és az ehhez kapcsolódó

elméleti konferencián, a felszólalásomban ezt mondtam: „Obrazcov és a Központi Bábszínház ugyanazt jelenti Kelet-Európa – és bizonyos fokig az egész egyetemes bábművészet – számára, amit Sztanyiszlavszkij és a Művész Színház a huszadik századi egyetemes színházkultúrának. Lehet csodálni, lehet vitatkozni vele, hadat üzeni neki, a tanításai ellenében valami egészen mást kitalálni. Meg is lehet tagadni. De a legelszántabb ellenfeleink is tudniuk kell, hogy Obrazcov nélkül egészen másnyen lennének mindnyájan mi, mai bábosok. Ha lennének egyáltalán.” Most az a megiszteltetés ért, hogy *A csodák színháza* 24. számában, az *Első az egyenlők között* című összeállításban – roppant illusztris társaságban – idézik akkor elhangzott szavaimat. Ahogy huszonhét évvel ezelőtt, most is

ugyanúgy gondolkodom Obrazcovról meg egykori és mai színházáról. Nyomasztó az utódok felelőssége. Egy géniusz árnyékában kell folytatni a munkát. Hol azon kénytelenek gondolkodni, miként lehet tovább építeni az ő életművét, hol pedig mégiscsak

bekapcsolódni kényszerülnek a 21. század báb-színházának útkereséseibe. A róla elnevezett színház és *A csodák színháza* című folyóirat azt látszik igazolni, hogy mindkét feladatnak képesek megfelelni.

RUSSIAN PUPPETRY JOURNALS

This article summarizes the last three issues of the journal co-produced by the Russian UNIMA Center and the S. Obratsov State Academic Puppet Theater. The journal was called *Theater of Wonder* and subtitled *A Journal about People and Puppets*. The 50-page periodical reports bi-annually on performances of its own theater, as well as other Russian and foreign puppetry events. *The Man of Peace*, an article in the 2016/1 issue, is based on an essay by the late Polish puppet theoretician and historian, Henryk Jurkowski, *Teaching Philosophies in Puppet Theater*. Neville Tranter's *Creative Process* is the confessional autobiography of an Australian puppeteer living in the Netherlands. The next article summarizes the pedagogical theories in the French puppeteer, Eloi Recoing's essay, *The Art of Exile or Exile as Principle*. Recoing is the director of IIM (Institut international de la marionnette) and ESNAM (École nationale supérieure des arts de la marionnette) in Charleville-Mézières. *Union of the Diverse* is a notebook of a round-table discussions amongst puppeteers and pedagogues. An interview with Professor Nikolay Naumov analyzes the pitfalls and possibilities of a director's education. The articles in Issue No. 24 call attention to the anniversary of the Obraztsov Theater. Dadi Pudumjee, President of UNIMA, remembers Sergei Obraztsov, who would be 117 this year. Other articles mention the theater's exceptional "Chaplin", the late actor Zinovy Gerdt. His most famous role was that of an impersonator in "Unusual Concert", but he also played Adam in *Divine Comedy* in addition to many other roles. He would be 102 years old this year. Alexey Bartosevich's *The Cannibal's Boots and the Tsarina's Shoes* is a memoir, adding its personal notes to the events of the 85th anniversary of the Central Puppet Theater. On the occasion of the anniversary, there is a brief summary of its most important performances of the 21st century. Issue No. 25 features UNIMA and World Puppetry Day. The Editor-in-Chief's introduction states: "This issue was created to show all the aspects of our celebration of the World Puppetry Day. Kind, childish, simple theatre, where the ruler is you – the Puppeteer." Géza Balogh, author of the review, recommends the Central Puppet Theater and the journal to Hungarian readers with the following words: "Sergey Obraztsov was mistaken on one count. He announced that after his death, his theater would also die. That didn't happen. Even 25 years after Obraztsov died, the institute bearing his name is alive and well. It doesn't take advantage of its exceptional position. Those who continue working there consider it natural that the theater's past obligates them to preserve traditions while simultaneously exploring new paths. The great puppet empire of Stalinist times is still capable of providing inspiration to those who wish to continue in its traditions. This conviction makes the journal *Theater of Wonder* so sympathetic and convincing."